

Opastusta nykyajan kielitieteen teorioihin

MILKA IVIĆ *Trends in Linguistics*. Janua Linguarum series minor n:o 42. Mouton & Co. The Hague 1965. 260 s.

Viime vuosikymmeninä kielitiede on monipuolistunut tavatonta vauhtia. Varttuneiden tutkijoidenkin lienee vaikea pysyä perillä edes uusimpien suuntauksen peruspiirteistä. Mutta varsinkin kielitieteestä vasta kiinnostuneen on tuiki työlästä saada omin päin selvää käsitystä eri koulukuntien teoreettisista pyrkimyksistä ja niiden käyttämisestä tutkimusmenetelmistä. Näitä vaikeuksia ei ole vain meillä Suomessa, siitä on osoituksena esiteltävänä oleva teos, jonka serbokroatialainen alkuperäislaitos ilmestyi Jugoslaviassa pari vuotta sitten. Se on tarkoitettu lähinnä kurssikirjaksi alkeisopetukseen, mutta itseopiskelijakin saattaa siitä saada hyvän yleiskuvan. Lopussa oleva terminologinen hakemisto auttaa

kätevästi paikkaamaan aukkoja. Teoksen englannintaminen osoittaa, että orientoitumisvaikeuksia on laajemmalti.

Menneiden aikakausien kielentutkimuksesta on olemassa päteviä yleisesityksiä, ja niinpä prof. Ivić on käyttänyt vajaat 50 sivua luodessaan katsauksen teoreettisen ja metodisen ajattelun kehitykseen Pāninin ajoilta nuorgrammaattikkoihin. Pääpaino ei ole niinkään esimerkeillä tai tyhjentyävillä selostuksilla, vaan kirjoittaja on pyrkinyt osoittamaan kielitieteellisten käsitteiden riippuvuuden kunkin aikakauden yleisestä tieteilisestä ajattelusta. Lähinnä hän on esitellyt niitä ajatuksia, jotka maantieteellisistä tai historiallisista syistä ovat vaikuttaneet yleisen kielitieteen kehityk-

seen; ansiokkaatkin unhoon jääneet on jätetty käsittelemättä.

Lähes kaksisataa sivua on käytetty 20. vuosisadan kielentutkimuksen esittelemiseen. Heti tämän osan johdannossa Ivić tekee selväksi sen vääjäämättömän eron, mikä vallitsee kuluvan ja menneen vuosisadan tieteellisten asenteiden välillä — kielitieteessäkin. Aikaisemmin tutkijain mielenkiinto kohdistui lähes yksinomaisesti tosiasiaihin konkreettisen luonteen tarkasteluun, nyt sen sijaan luodaan metodeja, joiden avulla saataisiin abstrahoiduksi ilmiöiden invariantit piirteet niiden muuttuvista, yksilöllisistä, epäolennaisista piirteistä. Enää ei olla kokoamassa tosiasioita, vaan etsimässä näiden muodostaman systeemin rakennetta, sen osien subteita. Jos lingvisti ennen sai ensi sijassa humanistisen koulutuksen, hänen on nykyään tunnettava jokseenkin paljon eksaktien tieteiden menetelmiä. Asenne-eroa kuvastavat ne nykytutkimuksen piirteet, joiden Ivić katsoo selvimmin poikkeavan viime vuosisadan kielentutkimuksesta: tiedon systemointi, tunnettujen asioiden uusi tulkinta, kiinnostuksen kohteen moninaistuminen, lingvistien osallistuminen suurisuuntaiseen yhteistutkimukseen muiden alojen edustajien kanssa sekä muiden tieteenalojen tutkimusmenetelmien onnistunut istuttaminen kielellisten ilmiöiden analysointiin. Vasta strukturalismin aikakaudella on tapahtunut, että kielitieteen menetelmät ovat kehittyneet rinnan naapuritieteiden metodien kanssa, jopa joskus niiden edelläkin. Kirjoittaja toteaa, että 'traditionalistien' strukturalisteihin kohdistaman epäluulon, kohtuuttoman kritiikin ja ali-arvioinnin aika on jo ohi; kantaansa hän on kuitenkin perustellut niin vuolaasti, että tuntuu kuin vastustajia olisi yhä mausemissa.

Parinkymmenen eri oppisuunnan — strukturaalin tai ei-strukturaalin — pääajatusten esittely on ihmeellisen ytimekstä, ennakkoluulotonta ja joskus jopa kiusallisen puolueetonta. On hyvin

vaikea paljastaa tekijän oman mieltymyksen suuntaa. Hänen ilmeisenä tarkoituksenaan lieneekin ollut kiihottaa lukijoita — opiskelijoita — itsenäiseen etsimiseen: tämä opas antaa perustiedot, mutta ei valmiita mielipiteitä eikä arviointeja. Teoksen huomattavimpia ansioita on edelleen se, että joka luvun jäljessä on kirjallisuusviitteitä, joiden asiantuntevuus ja nasevuus todistavat tekijän epätavallisesta lukeneisuudesta. Itsekseen kielitieteeseen perehtyvä pääsee hyvin näiden viitteiden avulla kiintoisimmaksi huomaamansa aihepiirin tutustumiseen käsiksi. Jos joistakin aiheista kuten kokeellisesta fonetiikasta tai sosiolingvistikasta on tekstiä niukanlaisesti, bibliografia auttaa kuitenkin etsimisen alkuun.

Prof. Ivić on jakanut tutkijat aika väljästi koulukuntiin: Kazan, Moskova, Praha, Kööpenhamina, Yale jne. Tämä helpottaa oppimista; kuitenkin on tehty kyllin selväksi, kuinka läheisesti eri koulukunnat ovat kytkettyneet toisiinsa. Kazanilaisten Baudoin de Courtenayn ja Kruszewskin lähes sata vuotta sitten esittämät näkemykset innoittivat fonologian perustajia, prahalaisia; de Saussuren teoreettiset esitykset johdattivat prahalaisen Trubetzkoy'n uudensuuntaamiseen metodisiin kehittäelyihin. Toinen suuri Prahan lingvisti Jakobson taas on Yhdysvaltoihin jouduttuaan edistänyt yksipuolisen bloomfieldilaisuuden väistymistä jne.

Valaiseva ja tarpeellinen on kuudestoista luku, jonka otsikko on Looginen symbolismi kielitieteessä. Siinä esitellään logistikkojen ja filosofisten semanttikkojen saavutuksia, jotka ovat herättäneet kiinnostusta kielentutkijoiden keskuudessa. Yksiselitteisen metakielen käyttöä kielipiipillisessä analysoinnissa on koekeltu, mutta tulokset lienevät toistaiseksi enemmän filosofeja kuin lingvistejä tyydyttäviä. Tanskalainen Viggo Brøndal oli ensimmäisiä lingvistejä, jotka yrittivät lähestyä kieltä symbolisen logiikan metodien mukaan. Nykyhetken kuului-

sin teoria, amerikkalaisen Chomskyn ns. transformaatioteoria on myös saanut metodista tukea symbolisesta logiikasta. Ensimmäinen kielentutkija, jota myös semiotikka askarrutti, oli de Saussure. Nykyiseen kielentutkimukseen ovat voimakkaimmin vaikuttaneet Carnapin näkemykset semantiikasta ja lauseopista.

Viimeiset kolmisenkymmentä tekstisivua Ivić käyttää matemaattisen kielitieteen esittelyyn. Venäläisen matemaattikon Markovin todennäköisyysteoriat kiinnostivat kielitiedettä jo vuosisadan alkupuolella. Tilastotiede, jonka merkityksen kielitieteelle jo Rig vedaa tutkivat intialaiset ammin tajusivat, on varsinkin viime sotien jälkeen tullut aivan keskeiseksi apuneuvoksi tutkimukselle niin idässä kuin lännessäkin. Sanoman välittämisen ja välittymisen ongelmia pohtii informaatioteoria, joka on myös viime vuosikymmenien saavutuksia. Varsinkin Roman Jakobsonin esittämä kielellisten ilmiöiden binaariuden periaate sekä hänen paljastamansa foneemien ns. erottavat piirteet pyrkivät olemaan juuri sellaisia kielellisen viestin invariantteja, olennaisia piirteitä, joita informaatioteorian kehittäjät etsivät, voidakseen edistää kybernetiikan tutki-

muksia, koneellakääntämistyötä, loogikojen metakielellistä tutkimusta ym. — Koska strukturaali kielentutkimus on osoittanut, että kieli on erityinen systeemi, jonka muodostavat tarkalleen määritellyt, toisistaan riippuvat yksiköt, joiden lukumäärä on rajallinen mutta joiden yhdistelmiä on äärettömästi, matemaatikot ovat voineet ryhtyä soveltamaan analysointimenetelmiään kieleen. Informaatioteorialle kielentutkimus on suorastaan ollut avuksi.

Suomalainen kielentutkimus ei tunnu tuoneen mitään teoreettisesti tai metodisesti uutta maailman kuuluville. On ollut kuitenkin aikoja, jolloin täällä on auliisti otettu vastaan aivan tuoreita teorioita tutkimusta hedelmöittämään. Mutta tuntuu siltä, kuin viime aikoina olisi (etenkin maapallon kaikilla kulmilla kehittyvän matemaattisen lingvistiikan) vastaanottaminenkin ollut vaarallisen vähäistä. — Ehkä tällaisia piirteitä opaskirjoja tulisi suomentaa, jotta tarpeeksi aikaisessa vaiheessa pelastettaisiin nuorison kiinnostus ajankohtaisiin kysymyksiin. Se olisi yksi keino muurin alentamiseen meidän ja muun maailman väliltä.

AULI HAKULINEN